
HÍREK

JESÁJA – EGY PRÓFÉTA 10 OLDALRÓL

Beszámoló A *Tánách Könyvei* 10. biblikus konferenciájáról

Budapest, 2019. november 21.

BOZÓ RÉKA

A *Tánách Könyvei* biblikus konferencia immár több mint egy évtizede kerül annuálisan megrendezésre az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen, a Magyar Tudomány Ünnepe eseménysorozat keretében. A rendezvény főszervezőjét, Szécsi Józsefet idén az OR-ZSE Szentírás- és Talmudtudományi Tanszéke segítette abban, hogy megvalósulhasson a konferencia, melynek fókuszában Ézsaiás (Jesája, Iza-jás), a történelmi személy, illetve a nevét viselő prófétai könyv állt.

Vajda Károly rektor úr megnyitója után tíz előadást hallhattunk, melyek között vegyesen voltak összehasonlító vallástudományi szemléletmódot tükröző, ókortörténeti nézőpontú és filológiai elemzéseket tartalmazó tanulmányok is. Sajnos nem hangzott el olyan előadás, mely modern perspektívában, például a feminizmus vagy a felszabadítási teológia értelmezésében mutatta volna be Ézsaiás könyvét. Ennek ellenére a megtartott prezentációk mindegyike progresszív irányból közelítette meg a témát: nemcsak a kutatás mélysége, de újszerűsége is fontos szempont volt a résztvevők részéről.

Az egész napos rendezvényt Karasszon István (KRE) *Ézsaiás és a szír-efraimi háború* című előadása nyitotta meg. A cím kétértelmű, ugyanis egyszerre vonatkoztatható a prófétára és a könyvre is. A Kr. e. 736–732 között lezajló fegyveres konfliktus Ézsaiás életének aktuálpolitikai realitása volt, és erről az eseményről számol be az *Ézs* 7-8 is. A prófétai könyv a modern szövegkritikai konszenzus szerint kombinációja több író munkásságának, több korszakból, így az *Ézs* 7:1-6 szakaszt, mely a szír-efraimi háború történelmi helyzetét írja le prózában későbbi hozzátoldásnak tartják. Az *Ézs* 7:7-9 ezzel szemben egy verses formában megírt prófécia, mely Samária bukását és a jeruzsálemi ostrom sikertelenségét jövendöli meg, mindezt egy szellemes csattanóval lezárva: *ʿim lō ʿaʾāminū ki lō ʿlēʾāmēnū*, azaz „Ha nem hiszitek, nem maradtok meg!”. Ez a *ʾāman* ige kettős értelmére épülő kreatív szójáték – ahogy Karasszon István is rámutat – csakis egy igazi költő tollából származhat, így bizonyosan a könyv eredeti magját alkotja. Ézsaiás természetesen nem csak itt csillogtatta meg lírai zseniét; teológiai mondanivalóját mindig költői képekkel színesítette, mesterin művelte, sőt megújította anyanyelvét, munkássága évszázadokig hatással volt a héber irodalomra. Neve emiatt, Karasz-

szon megítélése szerint, együtt emlegethető olyan hasonló költőóriásokkal, mint Shakespeare, Goethe vagy Arany János.

Hegedűs Pál (CEU) *Se kiköpni, se lenyelni – A szenvedő szolga – Jesája 53* című előadásában körbejárta *A félreismeret Szolga diadala* (Ézs 52:13–53:12) biblikus szakaszt övező évszázados teológiai disputa legfontosabb kérdéseit: ki a Szolga a történetben, és miért szenved ártatlanul? A kereszténység egyértelműen messiási szövegnek tartja e passzust, mely előrevetíti Jézus eljövételét és áldozatát. A zsidóság azonban, természetesen, másképp interpretálja emez ézsaiási szakaszt.

A szenvedés – annak jogossága és tisztító ereje – a babiloni fogság után vált az ószövetségi irodalom fő témájává. A rabbinikus szemlélet szerint a Szolga nem egy személy, hanem az emberek; a szenvedést tudatosan kell elfogadnia mindenkinek, mert jutalom jár érte; minden megpróbáltatás ebben a világban azt segíti elő, hogy a túlvilágon immár boldog és teljes állapotban legyünk. A Zohár, a középkori kabbala legfontosabb műve, az orvos oltásához hasonlítja a szenvedést: a karnak fáj, de az egész test meggyógyul tőle. A büntetés tehát szeretetből jön az Úrtól. A chaszidizmus értelmezése szerint Mózes a szenvedő szolga, ám minden nemzedékben lesz egy új Mózes – avagy egy cádik, egy igaz ember – aki átvállalja az egész közösség kollektív büntetését, megkímélve ezáltal a többieket a gyötrelmekről.

Egeresi László (KRE) *Ézs. 11:1-10 megjegyzések a magyar fordításhoz* című előadásban *A Messiás békét hoz a földre* (Ézs 11:1-10) biblikus szakaszhoz fűződő szövegkritikai meglátásait osztotta meg. A manapság általánosan használt új fordítású revideált Bibliát (RÚF) öt éve készítette el a Magyar Bibliatársulat, ami e rövid idő ellenére is megérett egy felülvizsgálatra. Az előadó igyekezett javítani több hibát, illetve rámutatni fordítási problémákra. Előbbire példa a 11:4 versben lévő *b^mmīšōr* szó, mely gyöke, a *yāšar* ige jelentése egyenesen csinálni valamit, vagyis a belőle képzett melléknév nem „méltányosan”, hanem „becsületesen”. Utóbbira pedig például szolgál a 11:8-ban olvasható *šī’āšā^c*, azaz „játszadozik”, mely fordítás nyelvtanilag helyes, ám a magyarban ez a forma mára már pejoratív értelmű lett, ezért helyesebb lenne „játszik”-ra átírni.

Egeresi László a prezentációját azzal a megjegyzéssel zárta, miszerint eljött az ideje annak, hogy készüljön a Szentírásnak egy teljes újrafordítása, mely felválthatná az eddig használt régi bibliafordítás újabb és újabb revízióját.

Gábor György (OR-ZSE) *Szűz volt a lány, vagy csak fiatal? Egy ősi vita margójára* (Jes. 7:14) című előadásában az ókori Epheszoszba röpitette vissza a hallgató-ságot, Kr. u. 135-be, Jusztinuszt mártírt és a zsidó Trifón heves vitájának közepébe. A két teológus közötti disputa egyik pontja az Immánuél-jövendölés (Ézs 7:10-25) körül forgott; nevezetesen, hogy a 7:14 versben „szűz” vagy „fiatal nő” áll-e.

A filológiai probléma abból ered, hogy a Septuagintában a *parthenos* szó szerepel, mely a héber *b^mtûlā(h)*, azaz szűz fordítása; a maszoréta textusban azonban az *‘al^pmā(h)* szó olvasható, melynek jelentése összetettebb. Az *‘al^pmā(h)* egyes szám-

ban összesen még háromszor szerepel a Héber Bibliában: egyszer Rebekára (Gen 24:43) és egyszer Mirjámra (Ex 2:8) vonatkoztatva, illetve A példabeszédek könyvének egy részletében (Péld 30:19), ahol az író négy enigmatikus dolgot sorol fel: „a sasmadár útját az égen, a kígyó útját a kősziklán, a hajó útját a mély tengeren és a férfi útját a nővel.” A listából kiderül, hogy mindig olyan nőket jelöl az *‘al-mā(h)*, akik jelentős szerepet játszanak a héber nép beteljesedésének elérésében (leginkább egy fiúgyermek által), kik tettei fontosak, alakjuk misztikus. Ha tehát nyelvtanilag, nem pedig hitből fakadóan elemezzük az Ézs 7:14 sort, akkor Gábor György konklúziója szerint ott nem szűzről esik szó, hanem egy olyan fiatal nőről, aki potenciálisan jelentős szerepet fog majd betölteni a zsidóság történelmében.

Oláh János (OR-ZSE) *Jesájá könyvének textusai a hétköznap reggeli zsinagógai liturgiában* című előadásban felsorolta, mely ézsaiási részletek kerültek bele a reggeli imák szövegébe: 1:26, 6:3, 11:12, 26:4, 40:29, 42:21, 44:6, 45:7-20-23, 47:4, 51:13, 64:7. A próféta könyve, mint látható, szerves alkotóelemévé vált a zsinagóga liturgiájának; fontosságát az is bizonyítja, hogy abból idéznek (Ézs 2:3) a Tóra elővétele előtt is.

Róna Tamás főrabbi *A kiválasztottak története* című előadásában a próféták helyét és szerepét vizsgálta az ókori zsidóság társadalmában. A *halácha*, avagy a zsidó vallási törvény alapján a próféta feladata az Úr üzenetét célba juttatni. A *nābīʿ* nem írhatja át a Tórát, legfeljebb kiigazíthatja azt, irányt mutathat az embereknek az előrejelzéseivel. A prófétai szerep betöltéséhez elengedhetetlen az engedelmes, türelmes, feddhetetlen jellem, ám mindez csak alkalmassá tesz a feladatra, az igazi kiválasztás fentről, Istentől jön.

A Tánáchban ötvenöt prófétát tartanak számon, közülük negyvennyolc férfi és hét nő volt. Az írott források mellett azonosításukban segítenek a régészeti leletek, a papiruszok lezárásához használt, aláírásnak megfeleltethető pecsétnyomók is. Az átlag 1-1,5 cm átmérőjű anyagpecsétek arról tanúskodnak, hogy a próféta elengedhetetlen része volt a királyi udvartartásnak.

Eilat Mazar izraeli régészprofesszor egy jeruzsálemi ásatás alkalmával megtalálta Ézsaiás saját pecsétnyomóját, mely felfedezését 2018-ban publikálta.¹ A töredékes leleten „Jesájahu, (a) próféta” szöveg olvasható, ám a fragmentált óhéber jelek rekonstrukciója többféle értelmezést tesz lehetővé, épp ezért nem lehet bizonyosan kijelenteni, hogy a pecsétfelirat ténylegesen a történelmi Ézsaiáshoz tartozott. A pecsét hitelességét erősíti azonban, hogy ugyanezen a lelőhelyen előkerült Ezékiás király és több másik fontos udvari tisztviselő bullája is.

¹ Mazar, Eilat: „Is This the Prophet Isaiah’s Signature?”, in *Biblical Archaeology Review* XLIV, 2018/2, 65–73. Magyar áttekintés: Egeresi László: *Ézsaiás próféta létezésének első Biblián kívüli bizonyítéka*, 2018. <https://www.academia.edu/38518909/>

Tamási Balázs (OR-ZSE) *Jesája (Izajás) könyvének szerepe Qumránban* című előadásának fókuszában a holt-tengeri zsidó közösség irodalmi hagyománya állt, melyben Ézsaiás alakja az eszkatológiához és messiási várakozáshoz kötődött. A próféta könyvének népszerűségét mi sem tanúsítja jobban, mint hogy a Zsoltárok és Deuteronomium után ebből őrizték a legtöbb példányt a könyvtárban. Az 1. számú barlangból két majdnem teljes Ézsaiás-tekerecs, míg a 4–5. barlangokból számos töredék került elő, melyeket mind a Kr. e. 1. századra datálnak.

A qumráni szekta kommentárokat, azaz *pesereket* is készített Ézsaiáshoz, melyek a profetikus mű eseményeit és vallási üzeneteit a saját korukra vetítik rá. Például az Ézs 10–11. fejezetekhez írt *peser* (1Q161) a rómaikra értelmezi a 10:33–34 versek kijelentését (frg. 7–10, 3–8. sorok), illetve Dávid utódjára vonatkoztatja a 11:1–5 jövendölését (frg. 7–10, 17–24. sorok). A 4Q285 „Ahogyan Jesája próféta mondta...” (frg. 5.) összefoglalja az Ézs 10:34–11:1 eszkatologikus üzenetét, ám olvastá kettős: Dávid sarja, a Messiás Fejedelem megöli majd az ellenséges rómaiakat, vagy megöletődik majd általuk.

Frölich Róbert főrabbi „*Igazságban ítéli meg a gyöngéket*”: *Jesája Messiásától a Talmud Messiásáig* című előadásában arra kereste a választ, ki is az Ézsaiás leghíresebb költői képében körülírt (Ézs 11:1–10) alak?

A messiás szó eredeti jelentése szerint egy magasztos funkcióra olajjal felkent személy, mint a főpap vagy király. Dávid konkrétan szinonimaként használja a király és messiás szavakat, és Ézsaiásnál is ezt az eredeti értelmezést kell keresnünk. A próféta aktuálpolitikai üzenetet szőtt a 11. fejezet eszkatologikus jövendölésébe, mely üzenettel a király támogatását akarta elérni, illetve biztosítani az ország egyességét az asszír fenyegetéssel szemben. Júda nem kerülhet ugyanabba a helyzetbe, mint az északi Izrael, mely szétmorzsolódott az egymást váltó királyok alatt. Ézsaiás tehát a regnáló dávidi dinasztia reménységét hirdette.

A rabbinikus irodalom már más kérdéseket vet fel a Messiás kapcsán, például hogy mi lesz a neve? A jeruzsálemi Talmud egy szakasza szerint egyértelműen Dávid, míg egy másik midrás azt mondja ki, hogy a név csak a Messiás megérkeztekor fog kiderülni.

Mikor jön el a Messiás? – ezt a kérdést minden kor felteszi, a választ rá pedig egy zsoltár adja meg: ma, ha hallgattok a hangjára. Vagyis azon a napon jelenik meg a Messiás, mikor felkészültünk rá.

Dobos Károly (OR-ZSE): *Jesája 52:13–53:12 szerepe a zsidó-keresztény polémiában* című előadásában azt mutatta be, hogyan használta a híres zsidó költő, Júda ha-Lévi a szenvedő Szolga teológiai metaforáját az *Al-Khazari* vallásfilozófiai művében (II. 29–44). A betegség analógiájára építve a költő a világot nevezi az emberi testnek, míg Izrael a szív, Isten pedig a pneuma, mely életerőként mozgat mindent. A szív és a lélek viszonya szoros, ugyanis a szívhez kapcsolódik az értelmes lélek rész, és ha a szív tiszta, az alkotóelemei kiegyensúlyozottak. Ám ahogy a szív

megbetegedhet a többi testrésztől, úgy a népekkel való keveredés miatt Izrael is beteg lett, sőt ő viseli a betegségek teljességét, hogy a világ többi része egészséges maradjon: „A mi betegségeinket viselte...” (Ézs 53:4).

A szenvedő Szolga tehát a zsidó nép maga, és a helyettes szenvedésük bizonyítja a hitük helyességét. Ez a helyettes szenvedés az egyedüli közvetítő Isten és a világ között, Júda ha-Lévi szerint nincs is szükség másra, még Messiásra sem.

Végül Szécsi József (OR-ZSE) *Izajás alakja a zsidó, a keresztény és az iszlám hagyományban* című előadásában röviden összefoglalta a próféta hatástörténetét az ábrahám vallásokban. Ézsaiás közvetlenül beszélt Istennel (Ézs 6:1), ezért kiemelkedik a többi próféta közül; ő Mózes után a második legjelentősebb ószövetségi alak. A kanonizált könyvén túl nevéhez kötődik még három apokrif irat is, az *Ézsaiás vértanúsága*, mely tartalmilag a 2Kir 21:1-18 részletezése, a gnosztikus *Ézsaiás mennybemenetele*, illetve az *Ézsaiás látomása*. Nem maradt fenn kézirat róla, de másodlagos források szerint a próféta megírta Uzzijjá király történetét is.

Ézsaiást a qumráni közösség egy Igaz Tanítónak tartotta. Alakja megjelenik a keresztény ikonográfiában is, gyakran Jeremiás párjaként szokott állni, attribútumai a tekerész és fűrész. A muszlimok is elfogadják őt egy Mohamed előtti fontos prófétaként, sőt átvették mártíromságának legendáját is, mely elsőként a jeruzsálemi Talmudban került lejegyzésre. E történet szerint Ézsaiás üldözője, Manassé elől egy cédrusfába bújt, melyet aztán kettéfűrészelték vele együtt.

A konferencia ugyanazzal a kérdéssel zárult, mint ahogy indult: hogyan vált Ézsaiás könyve olyannyira meghatározóvá, hogy a Tóra és a Zsoltárok után a harmadik legtöbbet idézett mű a zsidóság körében? Mi a titka a népszerűségének? Az elhangzott előadások eklektikussága egyértelmű választ ad erre: Ézsaiás próféciái alapvető teológiai problémákat feszegetnek, írói stílusa fennkölt és könnyen értelmezhető, a teljes szövegtöredék pedig olyan kiterjedt, akkora alkotói időt ölel fel, hogy mindenre található válasz benne. Ézsaiás könyve mondhatni megfeleltethető az ókor Wikipédiájának.

Vajon fog-e születni a modern korban újabb nagy hatású próféta? Maimonidesz szavai szerint igen, van remény erre, ugyanis a Messiás eljövetele előtt vissza fog térni a prófétaság. Ám amíg ez meg nem történik, addig is az OR-ZSE folytatja biblikus konferenciasorozatát 2020 őszén a következő jelentős próféta, Jeremiás könyvével.